

H. L. Houtzager

DIEREN IN DELFT

Inleiding

Dat in het verleden een theatrum anatomicum niet alleen de plaats was waar ter lering van medici, chirurgijns en hun leerlingen, anatomisch onderwijs werd gegeven middels openbare secties, doch ook plaats bood aan verzamelingen naturalien en rariteiten, is ons uit beschrijvingen bekend¹.

Op verschillende gravures, schilderijen en tekeningen, waarop deze anatomische theaters worden afgebeeld ziet men behalve de meestal cirkelvormige opgebouwde amphitheaters voor de toeschouwers, ook opgestelde skeletten van mens en dier, die de aandacht trekken van diegenen, die toen de anatomie-lessen van de doctor Anatomicus bijwoonden².

De beschrijving van de inventaris van zulk een anatomisch theater is ons in enkele gevallen bekend, hetzij uit de chirurgijns-gildeboeken, die uit de 17e en 18e eeuw bewaard zijn gebleven³, hetzij door de beschrijvingen, die in gedrukte vorm tot ons zijn gekomen van de hand van de stadshistorici⁴.

Behalve de gebruikelijke instrumentenkast met inhoud, foetus met aangeboren afwijkingen op sterk water, prenten en schilderijen van beroemde tijdgenoten-medici of van vermaarde geleerden uit het verleden, komt men bij het doorlezen van deze inventarissen ook opgezette vogels, reptielen, vissen en zoogdieren tegen. Vaak zijn deze beesten afkomstig uit landen buiten Europa en meege-

1. Zie o.a. D. de Moulin, "De natuurhistorische verzameling in het voormalige theatrum anatomicum te Rotterdam", *Rotterdams Jaarboekje* (1972), p. 131-138 en M.J. van Lieburg, "Het eerste theatrum anatomicum van Rotterdam 1642-1759", *Rotterdams Jaarb.* (1976), p. 210-227.

2. Voorbeelden hiervan zijn de gravures van het Leidse Anatomische Theater van de hand van resp. Bartholomeus Dolendo (ca. 1571-na 1629) en Willem van Swanenburgh (1581-1612). Beide zijn afgebeeld in W.S. Heckscher, *Rembrandt's Anatomy of Dr Nicolaes Tulp* (New York: University Press, 1958), resp. pl. XXXIII-40 en III-4. Voor de anatomische les te Leiden rond 1616 van Willem Buytewech (1591-1624) zie *Willem Buytewech 1591-1624* (Tentoonstellingscatalogus, Rotterdam: Boymans-van Beuningen, 1974), pl. 50, p. 32-34 en voor het theatrum anatomicum te Amsterdam de gravure van Adolf van der Laan (1684?-na 1740), vgl. B. Haak, *Regenten en regentessen, overlieden en chirurgijns* (Amsterdam: Amsterdams Historisch Museum, 1972), p. 49.

3. Zie voor Delft het Chirurgijns-gilde Boek: Stadsarch., 1e afd., inv.nr. 1981, deel 1.

4. D. van Bleyswijck, *Beschrijvinge der Stadt Delft* (etc.) (Delft: Arnold Bon, 1667), p. 573-587 en R. Boitet, *Beschrijvinge der Stadt Delft* (etc.) (Delft: Reinier Boitet, 1729), p. 524-534.

bracht van verre reizen rond de Kaap of uit Zuid-Amerika, maar ook opgezette dieren, die tot de fauna van ons eigen land behoren, gaven aan de anatomische theaters en vergaderruimten van de geneesheren en hun chirurgijns een museaal getint uiterlijk.

Juist in de tijd, dat de Nederlandse handelsvloeten in de 17e eeuw de zeeën bevoeren naar verre landen, waarvan de planten- en dierenwereld voor de West-Europeaan nog onbekend was⁵, brachten deze 'rariteiten' mee, die een plaats kregen in de kabinetten van particulieren en instituten als anatomie-kamers etc.

Beroemd en bekend tot ver over onze landsgrenzen was bijvoorbeeld de verzameling van Bernardus Paludanus (1550-1633)⁶, die op zijn vele reizen een grote verzameling schelpen, mineralen, zaden en dieren had aangelegd, welke een plaats hadden gekregen in zijn naturaliën-kabinet in Enkhuizen.

Een van de redenen, waarom de curatoren der Leidse Universiteit Paludanus in 1591 aanzochten om "Opsichter van de Cruythoff"⁷ te worden, was gelegen in het feit, dat zij dan tevens zijn verzamelingen zouden verwerven. Zij memoereerden dan ook bij zijn aanstelling uitdrukkelijk: "Omme met zijn 'tsamen vergarde seltsaemheden, zo van cruyden, vruchten, spruytselen, gedierten, schepselen, mineralen . . . etc. ende andere die hij heeft sijne woonplaetse binnen Leyden te comen nemen"⁸.

In een brief van 9 november 1591 heeft Paludanus echter definitief bedankt voor het hem aangeboden ambt van praefectus van de hortus, zodat hiermee zijn verzameling voor de Leidse universiteit verloren ging⁹.

De verzameling opgezette dieren in de anatomiekamer te Delft.

Voordat in 1657 het anatomisch theater in het verbouwde Maria Magdalena

5. Willem Piso (1611-1678) was een der eerste, die in zijn *Historia Naturalis Brasiliae* (Amsterdam, 1648) en in zijn *Indiae Utriusque Re Naturali et Medica* (Amsterdam, 1658) Europa bekend maakte met o.a. de planten- en dierenwereld van Zuid-Amerika en Oost-Indië, zie H.L. Houtzager, "Willem Piso pionier der tropische geneeskunde", *Spiegel Historiæ* 7/8 (1977), p. 390-393.

6. F.W.T. Hunger, "Bernardus Paludanus", *Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde* 8 (1928), p. 325-333; L.E. van Wijk, "Het album amicorum van Bernardus Paludanus", *Het Boek* 29 (1948), afl. 3-4, p. 265-286; H.L. Houtzager, "Bernardus Paludanus medicus binnen der stede Enchuysen", *Bundel Historisch Genootschap Oud West-Friesland* 44 (1977), p. 390-393 en J. Banga, *Geschiedenis van de geneeskunde en van hare beoefening in Nederland* (Schiedam: Facs.heddr. Interboek International, 1975), p. 208-209.

7. Zie noot 6 en P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidse Universiteit*, vol. I: 1574-1610 ('s Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1913), p. 62.

8. Molhuysen, *Bronnen* . . . , p. 180*.

9. H.L. Houtzager, "De aanleg van de hortus botanicus te Leiden", *Medisch Contact* 31 (1976), p. 1119-1121 en Molhuysen, *Bronnen* . . . , p. 66.

Convent¹⁰ door de medici en chirurgijns in gebruik werd genomen, kwam men bij elkaar in de sectiekamer, welke sedert 1614 was ingericht in de Oude Kerk, en wel: "... aen de Zuyt-zyde van d'Oude Kerck in de plaetse, van outs genaemt het Font, daer men de kinderen placgt te doopen"¹¹.

Waarschijnlijk is in deze kerk reeds een permanent houten theater geweest, waar de chirurgijns en hun knechten eenmaal per week, op woensdagmiddag de lessen van de 'doctor anatomicus' moesten volgen op gezag van de stedelijke magistraten¹².

Hier hing ook de in 1617 door vader en zoon, Miciel en Pieter van Mierevelt¹³, in opdracht van het gilde, geschilderde Anatomische Les van Dr Van der Meer¹⁴. Op dit schilderij is een aanduiding te zien van dit cirkelvormig opgebouwde anatomische amphitheater, waarin bijeen de toenmalige medici en chirurgijns van Delft. Duidelijk zijn delen van twee menselijke skeletten waarneembaar, die op de buitenste galerij van het theater zijn geplaatst.

Na 1657 kwam men in de hierbovengenoemde ruimere behuizing bijeen, welke gelegen was bij het Doelencomplex aan de Verversdijk, waar behalve het anatomische theater ook vergaderruimte was voor het gilde en waar gelegenheid was om de chirurgijns examens af te nemen¹⁵.

De Delftse stadshistoricus Dirck van Bleyswijck heeft in 1667 in zijn *Beschryving Der Stadt Delft, betreffende desselfd Situatie, Oorsprong . . . Publijcke Gebouwen etc.* ook een uitvoerige beschrijving gegeven van het met barokke smaak uitgedoste theatrum anatomicum, dat was ingericht: "boven op de groote kamer"¹⁶.

Ook de Delftse geschiedschrijver Boitet zou, zij het minder uitvoerig, in het

10. Het Maria Magdalena Convent te Delft, voor het eerst vermeld in 1434/1435, werd in 1557 ingericht tot "tnieuwe pestilencie gasthuys". In 1654 werd het bij de buskruitrampe van dat jaar ernstig beschadigd. Burgemeesters en Vroedschap besloten toen een nieuw pestasiel te bouwen buiten de stadskern en wel aan de Oostsingel. Het convent werd toen verbouwd ten behoeve van het chirurgijns-gilde tot Anatomiekamer. Zie D.P. Oosterbaan, *Zeven eeuwen geschiedenis van het Oude en Nieuwe Gasthuis te Delft* (Delft: Gaade, 1954), p. 73-74 en p. XIX en XX; en idem, *De oude kerk te Delft gedurende de middeleeuwen* (Den Haag: Voorhoeve, 1973), p. 147 en 203, noot 303.

11. Gem.Arch.Delft, Resolutie van de Weth, dd. 2 juni 1614.

12. Boitet, *Beschrijvinge* . . . , p. 524.

13. Het schilderij is aanwezig in het Oude en Nieuwe Gasthuis te Delft. De signering luidt: Michael a Miereveld delineavit filius vero opus Petrus praescripto patris pinxit. Delph. Batav. 1617". Zie Oosterbaan, *Zeven eeuwen* . . . , p. 182 en G. Wolf-Heidegger en A.M. Cetto, *Die anatomische Sektion in bildlicher Darstellung* (Basel: Karger, 1967), p. 307 en 308, afb. 256; H.L. Houtzager, "Andreas Vesalius en de Delftse anatomie", *Arts en Wereld* 6 (1977), p. 23-26; Haak, *Regenten en regentessen* . . . , p. 41 en G.G. Kunz, *Oude en Nieuwe Gasthuis 1252-1977* (Delft: Elmar, 1977), p. 75-78.

14. Van der Meer was stadsanatoom te Delft, zie Banga, *Geschiedenis van de geneeskunde* . . . , p. 317 en 880.

15. Zie noot 10.

16. Van Bleyswijck, *Beschrijvinge* . . . , p. 575.

begin van de 18e eeuw een hoofdstuk wijden aan de anatomiekamer en zijn verzameling in zijn *Beschrijving der Stadt Delft*. (1729). Zo lezen we bij hem onder andere¹⁷:

"Men ziet hier ook twee groote schilden van schildpadden en benevens de deur vind men aan de eene zyde een uitnemende schoone groten tijger, alhier door de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie vereerd; deze is met zijn huid overkleed en vertoont zich als levende; aan de andere zyde staat een zeer grooten steenbok".

Verder vermeldt de beschrijving in de hoek van de kamer een "Zeer groote vogelstruis en boven aan de zolder hangt een zeer groote zwaartvis, met zyn getande zwaart of zaag voor uit de neus ge wasschen en van een byzondere groote".

Over de in de loop der jaren verzamelde opgezette dieren van diverse pluimage, krijgt men uit de bewaarde archiefstukken van het chirurgijns-gilde, welke in het Gemeente Archief te Delft¹⁸ berusten, een duidelijker en vollediger beeld dan dat dit door én Van Bleyswijck én Boitet in hun beschrijvingen wordt gegeven. Bij herhaling komt men in de tweede helft van de 17e eeuw in het rekenboek van het chirurgijns-gilde posten voor, die slaan op uitgaven gedaan voor de aankoop, vervoer of praepareren van dieren, die een plaats kregen in de 'menagerie' van het chirurgijns-gilde. Tussen de jaren 1662 en 1688 zijn naar schatting uit de rekeningen en beschrijvingen in het notulenboek van het gilde¹⁹ ongeveer veertig grote en kleine dieren aangeschaft.

Onder deze reeks opgezette dieren komen niet alleen enkele exotische exemplaren voor afkomstig uit landen buiten Europa, maar ook een aantal normale veel voorkomende zoogdieren en vogels.

De eerste uitgave voor een aankoop voor deze aan te leggen verzameling opgezette dieren komen we in het kasboek van het gilde tegen op 3 september 1662: "aen den aerent van opzette . . . 3.6.0." Twee dagen later wordt er geld uitgegeven voor het prepareren van een haai: "voor het werck van de haij . . . 4.14.0." In februari 1663 zijn er werkzaamheden verricht aan de zwaardvis, waarvoor op de achtste van die maand een post voorkomt: "aen de Swaartvis . . . 11.4.0." Zeventien jaar later, op 7 februari 1680 is er een uitgave voor het ophangen van dit beest aan de zoldering, nadat eerst een houten versteviging in het beest is aangebracht: "voor 't ophangen van de Swaartvis en inbrengen van 't hout . . . 1.5.0."

Dat de pasteibakker ook een taak heeft bij het opzetten van dieren blijkt uit een tweetal rekeningen van respectievelijk 22 april 1663 en 28 juli 1665: "aen de

17. Boitet, *Beschrijvinge* . . . , p. 527.

18. Zie noot 3 en Stadsarch. Delft, 1e afd. nr. 1982, deel 1 ("Rekenbouck Chirurgijns-gilde").

19. Idem noot 18. Tenzij anders vermeld zijn de geciteerde rekenposten alle hieraan ontleend.

zoon van de pasteysbacker voor de arent en de herison . . . 4.11.0."²⁰ en "noch betaelt aen den pasteysbacker voor het opzetten van de vogels de somme van . . . 2.2.0."

Of de heer Strick dezelfde is als de naamloze pasteibakker uit de hierboven vermelde posten is niet bekend; de uitgave van 19 juni 1666 vermeldt alleen: "aen sinjeur Strick betaelt toen hij de vogelen opzetten . . . 1.16.0."

Zoals Boitet vermeldt, heeft het chirurgijns-gilde van de bewindhebbers van de V.O.C., die een kantoor in Delft hadden: "een uitnemende schoone groten tyger"²¹, gekregen. Ook over dit beest komen we een tweetal posten tegen in het kasboek van het gilde. De eerste is gedateerd 3 november 1663: "vant brengen van den tijger aen de dienders van de Oostindische Caemmer gegeven . . . 2.10.0." In begin 1667 moeten er herstelwerkzaamheden plaatsvinden aan de tijger, waarvoor Matijs de Schrijnwerker te hulp wordt geroepen. Op 25 maart 1667 is er een post voor deze reparatie te vinden in het kasboek: "Verschoten aen Matijs de Schrijnwerker voor het repareren van den teyger zijn kop ende clacuw . . . 0.12.0."

Regelmatig komen we in de volgende jaren van de tweede helft van de 17 eeuw rekeningen tegen en genotuleerde aankopen in het chirurgijns-gilde-archief. Een belangrijke uitgave is die, welke in januari 1676 wordt gedaan:

"Voor 't opsetten ende koopen van man en peert ende staert, een eendt, een sperwer, drie duycker, vijf slange, twee bonsems²², 2 hoenderen, een kraey, 2 reyggers, steenkrijter²³, perqietje, Harmen²⁴, kadt, radt, wesel, ichneumen²⁵, zeekalf, cercopitherus²⁶, ijserdraet, koperdraet tot Schamele Jacob²⁷ te herstelle, koywerck, watte, . . . , . . . , reepen toom ende etc. tzamen . . . 26.10.0."

Van de verschillende door het gilde gedane uitgaven voor de aanschaf van dieren voor haar kabinet, vermeldt het kasboek tenslotte op 19 december 1688 een voor die tijd en in vergelijking met soortgelijke posten, de exorbitante dure aankoop van een struisvogel. Om deze reden is dan ook vermeld, dat deze aankoop met goedkeuring van de Deken en de Overlieden van het gilde is gedaan: "Gekoght met Mr de Hooij de Vogelstruys met consent van den heer Decken ende hoofthuyden . . . 30.5.0."

20. Herison=reiger.

21. Boitet, *Beschrijvinge* . . . , p. 528.

22. Bonsem=bunzing.

23. Steenkrijter=gierzwaluw.

24. Harmen=hermelijn.

25. Ichneumen=farao-rat.

26. Cercopithecus=een aap uit de oude wereld, kan ook ongestaart zijn.

27. Hiermede wordt bedoeld het skelet van een man, gezeten op een paardenskelet, zie Boitet, *Beschrijvinge* . . . , p. 534. Vgl. *Leidse Universiteit 400, Stichting en eerste bloei 1575-ca 1650* (Tentoonstellingscatalogus, Amsterdam: Rijksmuseum, 1975), afb. 22.

De Delftse rhinoceros

In de verzameling opgezette dieren, aanwezig in de Delftse anatomie heeft zich ook een rhinoceros bevonden; het rekenboek van het chirurgijns-gilde vermeldt tenminste op 13 oktober 1662 als uitgave: "Voor 't brengen van de renoster . . . 4.19.0." Het is waarschijnlijk dat ook dit dier evenals de tijger, die een jaar later in 1663 een plaats in de Delftse anatomie krijgt, een cadeau is: er is namelijk geen post in het kasboek, waaruit blijkt dat er geld is uitgegeven voor de aankoop van dit dier. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat ook voor dit dier de bewindhebbers van de V.O.C. als schenkers moeten worden opgegeven.

Nu was in de 17e eeuw een rhinoceros een wel zeer zeldzaam dier, dat in West-Europa nog nagenoeg onbekend was²⁸. In de 15e en 16e eeuw bestond nog de mening, welke het eerst door Marco Polo was verkondigd, dat de éénhoorn en de neushoorn identieke dieren waren. Pas in 1674 zou een Portugees onderzoeker met redenen omkleed aangeven, dat er sprake was van twee verschillende soorten dieren, mede op grond van het feit, dat de neushoorn twee hoorns had en de éénhoorn slechts een²⁹. Het bestaan van de legendarische eenhoorn was toen echter nog niet aan twijfel onderhevig.

Ook aan het hooimige uitsteeksel van de rhinoceros werd geneeskrachtige werking toegeschreven en in poedervorm maakte dit deel uit van verschillende ingewikkelde samengestelde geneesmiddelen ter genezing of voorkoming van allerhande uiteenlopende ziekten en kwalen.

Hoewel de twee-hoornige Afrikaanse rhinoceros de Romeinen niet onbekend zal zijn geweest, zijn er in de klassieke Griekse en Latijnse literatuur geen gegevens voorhanden, die duiden op de aanwezigheid van dit dier in Italië.

De eerste levende rhinoceros, afkomstig uit India, werd op 20 mei 1515 in de haven van Lissabon ontscheept. Het dier was als geschenk gezonden naar Emanuel de Grote (1469-1521), koning van Portugal. Valentin Ferdinand, die aanwezig was bij de aankomst van het dier, geeft in een brief aan een bevriende relatie in Neurenberg een beschrijving van dit uitzonderlijk vreemde dier. Tevens vermeldt hij in deze brief het schijngerecht dat in Lissabon plaatsvond tussen deze neushoorn en een olifant uit de koninklijke menagerie³⁰.

Waarschijnlijk aan de hand van deze schaarse informatie, welke wellicht voorzien was van een schetsje, heeft Albrecht Dürer in Neurenberg zijn beroemde tekening en houtsnede van deze rhinoceros in 1515 gemaakt. Hij heeft het dier echter nooit in levende lijve aanschouwd.

28. L.C. Rookmaaker, "Captive rhinoceroses in Europe from 1500 until 1810", *Bijdragen tot de Dierkunde* 43(1973), p. 39-63, en T.H. Clarke, "The Iconography of the Rhinoceros", *The Connoisseur*, sept. (1973), p. 2-3.

29. J.B. Lloyd, *African animals in Renaissance literature and art* (Oxford: Clarendon Press, 1971), p. 40, noot 5.

30. Rookmaaker, "Captive Rhinoceroses . . .", p. 39 ev.

Rhinoceros, houtsnede van Albrecht Dürer

Deze houtsnede heeft gedurende ongeveer twee en een halve eeuw gediend als hét voorbeeld voor illustratoren van boeken over dierkunde³¹. Zo maakte Conrad Gessner in 1551 gebruik van deze afbeelding voor zijn boek *Historiae Animalium*, uitgegeven in Zürich³². In 1607 toen Edward Topsell zijn geschiedenis over viervoetige dieren schreef, waarvoor hij de gegevens voor het merendeel ontleende aan Gessner's *Historiae Animalium*, beschreef hij in lyrische bewoordingen de rhinoceros en maakte wederom van Dürer's houtsnede gebruik als illustratiemateriaal³³.

Pas op 25 mei 1741 zou in ons land een levende rhinoceros, een driejarig vrouwtjes dier, worden ingevoerd. Het betrof hier de z.g. Leidse rhinoceros, die door zeekapitein Douwe van der Meer uit Leiden van een reis naar Assam was meegenomen³⁴.

Het is deze rhinoceros, die ondermeer is afgebeeld door Wandelaar³⁵ in Bernard Siegfried Albinus' *Tabulae Sceleti et Musculorum Corporis Humani* van 1747. Over de in dit boek afgebeelde anatomische platen is een pennestrijd gevoerd tussen Albinus en Petrus Camper, welke laatste kritiek had op de wijze waarop de prenten vervaardigd waren. Ook de achtergrond van de *Tabulae* was een discussie punt tussen beide hooggeleerden, in het bijzonder de befaamde Leidse rhinoceros had Camper's instemming niet³⁶.

Bij de Delftse geschiedschrijver Van Bleyswijck en ook bij zijn navolger Boitet zal men tevergeefs iets over de Delftse rhinoceros vinden vermeld, daar in 1667, het jaar waarin Van Bleyswijck's *Beschrijvinge* uitkwam, het dier Delft al weer had verlaten. Het moet hier gedurende bijna vijf jaar in de Anatomie opgesteld gestaan hebben.

Het chirurgijngilde had namelijk besloten om én de rhinoceros én de 'Tatubeba ofte grootste soort van schild-varckens'³⁷ te verhuren aan twee Amsterdammers. In het notulenboek vinden we op 5 mei 1667 vermeld: "Chir. gilde te Delft verhuurt aan twee Amsterdammers een opgezette rhinoceros en een opgezette

31. Lloyd, *African animals* . . . , p. 91.

32. C.A. Gmelig-Nijboer, *Conrad Gessner's Historia Animalium* (Utrecht: Thesis, 1977), p. 79.

33. Lloyd, *African animals* . . . , p. 91 en 92.

34. Rookmaker, "Captive Rhinoceroses . . .", p. 46-56.

35. Jan Wandelaar (1690-1759), geboren in Amsterdam, werd in 1742 door B.S. Albinus naar Leiden gehaald om onder leiding van de laatste o.a. zijn *Tabulae Sceleti* te illustreren (Zie A.M. Elshout, *Het Leidse Kabinet der anatomie uit de achttiende eeuw* (Leiden: Thesis, 1952), p. 53). Op 25 november 1742 werd Wandelaar onder het rectoraat van Johannes Conrad Rucker als student ingeschreven aan de Leidse Universiteit: Joannes Wandelaar, Amstelodamensis, Sculptor, 49 (*Album Studiosorum Leiden*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1875, kol. 990).

36. P. Camper, *Epistola ad anatomicorum principem magnum Albinum* (Groningen: 1767), en Elshout, *Het Leidse Kabinet* . . . , p. 55.

37. Schild-varcken=gordeldier.

Tatubeba"³⁸. Van deze transactie is een notariële acte opgemaakt door notaris Spoors, welke zeer onlangs werd teruggevonden in het Gemeente Archief te Delft.

De acte luidt in onverkorte vorm als volgt:

Op Huyden den XV^{en} Mey XVI^c seven en sestigh compareerde voor mijn Jacob Spoors, openbaar notaris bij den Eed. Hove Provinciaal in Hollandt totten exercitie vanden geadmitteert, binnen der Stad Delft residerende, in tegenwoordigheid van de ondergeschreven getuigen, Abram van der Wielen ende Maurits Salomon, wonende tot Amsterdam, d'welcke alsoo d'heer deken ende hoofdmannen van het Chirurijngilde aan opgemelte Abram van der Wielen ende Maurits Salomon verhuurt hebben sulx doende bij desen, een opgesette Rhinoceros ende een Tatubeba ofte grootste soort van schild-varckens, om deselve tot haren profijte voor een rarigheid tot hun gelieve te laten besichtigen den tijdt van twe eerstkomende ende aghtereenvolgende jaren, ingaande date deses ende expirerende den XV^{en} Mey XVI^c negen en sestigh, daarvooren sijlieden belooft hebben ende beloven bij desen, jaarlixx te betalen (ten behoeve van 't voorschreven gilde) hondert silvere ducats in specie, welverstaande dat de voorgeschreven heer deken ende zij comparanten over ende wederover met 't expireren van 't 1^e jaar hun optie ende beeraad sullen hebben omme inne het tweede jaar te continueren, dan niet, des beloven zij comparanten mede bij desen, opgemelte opgesette twe beesten te bewaren ende onbeschadicht te houden, ende ter expiratie van 't voorschreven gebruijck tot contentement van d'heer deken ende hoofdmannen wederomme op ende over te leveren, zoo die hun comparanten overgelevert ende ter hande gestelt zijn, ofte in plaatse vanden te betalen de somme van thienhondert gulden voor den voorschreven Rhinoceros, ende tweehondert vijftig Carolusgulden voor den Tatubeba, onder verband van hunne respectieve personen ende goederen, ten bedwange van allen reghen ende reghteren, mette costen; ende tot meerder versekertheit compareerde mede Hendrick Monte, juwelier ende silversmith wonende in 's Gravenhage, die hem selven voor de voorschreven Abram van der Wielen ende Maurits Salomon, ende voorts tot naarkominge ende voldoeninge van alle 't gene voorschreven is, geconstitueert heeft als principaal ende eige schuldenaar, renuntierende tot dien einde het beneficie ordinis excussionis, als van den effecte ende craghte vanden bekennende bij desen wel onderreghet te zijn, ende dat onder verbandt ende subiectie als voren, ende tot nog meerder versekertheit, overgevende bij desen hunluide hierinne bij den voorschreven Hove goetwillighlick te sullen laten condemnieren, daartoe onwederroepelicken constituerende Abram van Hoogbrugge, Hlob de Vos ende Harman van Oolen, alle procureurs voor denselven Hove, tesamen ende elck in 't bijsonder, soo omme de voorschreven condemnatie te versoecken als daarinne te consenteren; alles sonder fraude aldus gedaan ende verleden binnen Delft, ter presentie van Johannes Stekel, chirurgijn ende Stephanus Pierius, mijns notari klerck, beide als getuigen van gelove neffens mijn notario hiertoe gerequireert, datum ut supra.

(w.g.)

Hendrick Montens	Abraham van der Wielen
Johan Steeckel	Maurits Salomon
Steph. Pierius	
J.M. Spoors, Not.Publ. 1667	

In de marge staat: Den inhoudes deses is op den 17 December bij accoort betaalt

ende door last midtsgaders in presentie van d'heer deken ende monsieur Lamarche, hooftman van 't Chirurijngilde, geroyeert.

Inderdaad vinden we bij de ontvangsten van het gilde in het kasboek voor de maand december 1667 vermeld: "Van den Rhinoceros derwelcke in huur ghelevert was aen (...) ontvangen 80 ducats, welcke somme beleydt is op de Stadt Delft als 't blijkt bij de obligatie daarvan sijnde dient hier pro memorie"³⁹.

In tegenstelling met wat in de acte staat, te weten 'jaarlixx te betalen hondert silvere ducats in specie' is het gilde kennelijk accoord gegaan met een eenmalige betaling van 80 ducaten.

Het geld is belegd in een waarde-papier en levert rente op. In 1669 staat bij de inkomsten genoteerd: "Een jaer intrest van de oblygaetie tot last der Stadt Delft, verscheennen 1669 . . . 8.15".

Waarschijnlijk is de rhinoceros nooit meer in de Delftse anatomie teruggekeerd. Noch in de notulenboeken, noch in het kasboek van het gilde is er over de terugkeer van dit Delftse dier iets te vinden.

Uit het hierboven gestelde moge duidelijk zijn, dat de Delftse anatomie niet alleen een plaats was waar medici en chirurgijns regelmatig bijeen kwamen om zich verder in de leer van Hippocrates te bekwamen, doch dat deze ruimten tevens een verzameling medische praeparaten, opgezette dieren en allerhande 'rariteiten' bevatte, die tot lering en de vermaak diende van zijn bezoekers.

Schrijver is de Heer H.W. van Leeuwen, verbonden aan de Gemeentelijke Archiefdienst van Delft, zeer erkentelijk voor zijn bijdragen aan dit artikel.

38. Gem.arch.Delft, not.prot. inv.nr. 1679, fol. 33-34.

39. De namen van de betrokken personen zijn weggelaten in de tekst.